

ΤΟ ΔΟΥΛΕΜΠΟΡΙΟΝ

ΤΗΣ ΑΝΑΤΟΛΙΚΗΣ ΑΦΡΙΚΗΣ.

Καί τοι σήμερον, χάριν εἰς τὰ φιλόνηρωπα κτιστήματα τῆς Α. Μ. τοῦ ἡμετέρου Ἀνακτορος, δὲν γίνεται πλέον εἰς τὰ μέρη μας, τοῦλάχιστον φανερά, τὸ ἀπάνθρωπον τῶν μαύρων σωματεμπόριον, εἰς ἄλλας ὅμως χώρας τῆς Ἀσίας, τῆς Ἀφρικῆς, καὶ τῆς Νοτιοῦ Ἀμερικῆς εἰσέτι ἀκμάζει. Ὅτι τοῦτο εἶναι ἐναντίον καὶ εἰς αὐτοὺς τοὺς νόμους τῆς φύσεως πᾶς ὅστις σκεφθῆ ὅτι ὄντα ἀνθρώπινα πωλοῦνται ὑπὸ ὄντων ἀνθρωπίνων, ὡς κτήνη, εἰς ἄλλα ὄντα ἀνθρώπινα, βλέπει αὐτὸ ὀφθαλμοφανῶς. Πλὴν ὅστις ἀκούσει τὰ ἀνήκουστα δεινὰ εἰς ὅσα ἐκτίθενται πρῶτον μὲν οἱ πωλούμενοι καὶ κατὰ δεύτερον λόγον οἱ αἰχμαλωτίζοντες αὐτοὺς ἀδύνατον νὰ μὴ φρικιάση, ἀναλογιζόμενος τὸν βαθμὸν τῆς πτώσεως εἰς ὃν ἐπεσε καὶ εἰσέτι διατελεῖ τοῦλάχιστον μέρος τι τῆς ἀνθρωπότητος.

Κυριωτέρα ἀγορὰ τοῦ θλιβεροῦ τούτου ἐμπορίου σήμερον, μετὰ τὴν κατάργησιν αὐτοῦ ἀπὸ τὰ δυτικά τῆς Ἀφρικῆς παράλια, εἶναι ἡ πόλις Ζανζιβάρη, ἣτις εὐρίσκεται ἐπὶ νήσου ὁμωνύμου, ἀπεχούσης εἰκοσι πέντε ἀγγλικὰ μίλια ἀπὸ τῆς ἀνατολικῆς παραλίας τῆς Ἀφρικῆς, καὶ ἣτις εἶναι πρωτεύουσα βασιλείου ὁμωνύμου. Ὁ Ναύαρχος Κοκθούρης, διοικητῆς τῆς Ἀγγλικῆς μοίρας, τῆς σταθμεύσεως εἰς τὰ ἀνατολικά τῆς Ἀφρικῆς παράλια, ἐν τῇ ἐχθέσει αὐτοῦ, τῇ κατὰ μάϊον τοῦ 1871, ἀναφέρων τὴν ἀγορὰν ταύτην λέγει « χθὲς ἐπεσκέφθην τὴν ἐνταῦθα ἀγορὰν τῶν δούλων· θέαμα θλιβερώτερον καὶ μᾶλλον ἀποτρόπαιον τούτου οὐδέποτε εἶδον ἐν τῇ ζωῇ μου. Ἐκατοντάδες μαύρων, ἀμφοτέρων τῶν γενῶν, ἦσαν ἐκεῖ· τινὲς ἐξ αὐτῶν ὁμοιάζον πρὸς σκελετοὺς ζῶντας, ἄλλοι ἦσαν εὐτραφεῖς καὶ ἐνδεδυμένοι καὶ ἄλλων ἢ κατάστασις ἦτο διάφορος· οὗτοι, συρόμενοι διὰ ράβδου ἐχούσης εἰς τὴν ἄκραν ἀρπάγην, ὡς ἡ ἦσαν πρόβατα ἢ ἄλλα ζῶα ἐν ἀγορᾷ, παρετηροῦντο. » Περὶ τῆς ἀγορᾶς ταύτης ἔγραψαν πολλοὶ, πλὴν ἀρκεῖ νὰ παραθέσωμεν τὴν ὑπὸ τοῦ ἱεραποστόλου Π. Ὁρνέρου. « Ὀλίγον μακρὰν τῆς οἰκίας μου εὐρίσκεται ἡ ἀγορὰ τῶν δούλων. Εἶναι δὲ αὕτη

ἀρκετὰ ἐκτεταμένη τις θέσις, εὐρισκομένη ἐν τῷ κέντρῳ τῆς πόλεως καὶ περικυκλωμένη ὑπὸ δυσμόρφων οἰκιῶν, ἐκτισμένων μὲ ἀχυρότριμμα καὶ κεκαλυμμένων ὑπὸ φύλλων κοκκοφοινίκων. Ἐκεῖ βλέπει τις μεμιγμένους, ὡς εἰ ἦσαν πραγματεῖται ἀποθήκης τινός, ἄνδρας, γυναῖκας, παιδία, ἔχοντας ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τὴν ξηρότητα τῶν σκελετῶν. Πληρεστάτη ἀποκτήνωσις φαίνεται ἐπὶ πάντων σχεδὸν τῶν προσώπων τῶν δυστυχῶν ἐκείνων, οἵτινες φοροῦσιν ὁποῖον καὶ οἱ πρωτόπλαστοι ἔφερον πρὸ τῆς παραβάσεως φόρεμα. Ἐχοντες δὲ τὸ ὄμμα ἀπηλιθιωμένον καὶ κρατοῦντες τὰ γόνατα διὰ τῶν βραχιόνων, ὅπως μὴ ἐκ τῆς ἄκρας ἀδυναμίας πίπτῃ τὸ σῶμα εἰς τὰ ὀπίσω, οἱ ἄθλιοι ἐκεῖνοι μαῦροι οὐδὲν σημεῖον ἀνθρώπου ἔχουσιν, ἐκτὸς τῆς ἐκφράσεως ὅτι καθ' ὑπερβολὴν πάσχουσιν. Ὁ μᾶλλον ἰσχυρὸς καὶ πεπειραμένος κάλαμος ἀδύνατον νὰ περιγράψῃ τὴν ἀγορὰν τῶν δούλων. Αὕτη εἶναι ἡ γνώμη πάντων τῶν Εὐρωπαϊῶν ὅσοι ἐπεσκέφθησαν αὐτήν. Ὡδήγησα ποτὲ εἰς τὴν ἀγορὰν ἀξιωματικούς τοῦ ναυτικοῦ, τοσαύτην δὲ αἴσθησιν ἐπροξένησαν ἐπ' αὐτοὺς αἱ φρικώδεις ἐκεῖναι σκηναί, ὥστε μὲ δάκρυα εἰς τοὺς ὀφθαλμοὺς μοι ἔλεγον « πάτερ, ὑποφέρω δὲν δύναμαι νὰ μένω· οὐδέποτε ἐπὶ ζωῆς μου εἶδόν τι τόσον σπαραξικάρδιον. » Καὶ ὄντως, ὅταν τις βλέπῃ τὸν δυστυχῆ μαῦρον, ἀρπαζόμενον ὑπὸ τοῦ δημοπράτου καὶ συρόμενον ἐν τῇ ἀγορᾷ ὅπως ἐξαιτασθῆ, δίκην κτήνους, αἰσθάνεται φρικιάσιν. Ὁ ἀγοραστῆς βιάζει τὸν μαῦρον νὰ σταθῆ τοῦ ἀνοίγει τὸ στόμα, παρατηρεῖ καλῶς τὴν γλῶσσαν καὶ τοὺς ὀδόντας του, ἐξετάζει τοὺς ὀφθαλμοὺς του, βλέπει τοὺς πόδας του καὶ ὅλα τὰ μέρη τοῦ σώματος του, ὅπως βεβαιωθῆ ὅτι οὐδὲν ἐλάττωμα ἔχει καὶ ὑπὸ οὐδεμιᾶς πάσχει ἀσθενείας· ἀφοῦ δὲ βεβαιωθῆ, προσφέρει τιμὴν. Ἐκείθεν ὁ μαῦρος φέρεται πρὸς ὅλα τὰ μέρη τῆς ἀγορᾶς καὶ προσφέρεται εἰς τὸν πλειονοδοτοῦντα. Αἱ σκηναί αἱ λαμβάνουσαι χώραν κατὰ τὴν πώλησιν γυναικῶν ἀδύνατον νὰ περιγραφῶσιν ὑπὸ τιμίῳ κα-

λάμου, ἐκτός δὲ τούτου καὶ θὰ θεωρηθῶσιν ἀπίστευτοι εἰς χώρας χριστιανικὰς. Ἀφ' οὗτο ἡ τιμὴ τῶν μαύρων αἵφνης ὑψώθη, παιδίον ἐξ ἑως ἑπτὰ ἐτῶν πωλεῖται ἀντὶ πεντήκοντα φράγκων· ἀνὴρ ῥωμαλαῖος εἰκοσαετῆς ἀντὶ ἑκατὸν πεντήκοντα, καὶ γυνὴ τῆς αὐτῆς ἡλικίας ἀπὸ 100—150. Κυρίως τοὺς μαύρους ἀγοράζουσιν οἱ Ἀραβες ὅπως μεταχειρίζονται αὐτοὺς εἰς τὰς γεωργικὰς τῶν ἐργασίας. Οἱ μαῦροι πρέπει νὰ ἐργάζωνται πέντε ἡμέρας διὰ τοὺς κυρίους τῶν, οἵτινες, ἔστω γνωστὸν, οὐδεμίαν τοῖς δίδουσι τροφήν, ἀλλὰ τοῖς παραχωροῦσι δύο ἡμέρας, τὴν πέμπτην καὶ παρασκευὴν, κατὰ τὰς ὁποίας χρεωστοῦσι νὰ ἐργασθῶσιν ὅπως προμηθευθῶσι τὴν τροφήν τῆς ἐξομάδος τῶν. Οἱ δούλοι, τοὺς ὁποίους μισθώνουσιν εἰς τοὺς ἐν τῇ πόλει Εὐρωπαϊοὺς, πληρώνονται πρὸς 8 σολδία (2 γροσάρας) τὴν ἡμέραν· πλὴν ἐκ τούτων οἱ κύριοι τῶν λαμβάνουσι τὰ 6 καὶ ἀφήνουσιν εἰς τοὺς δούλους μόνον τὰ δύο (ἢ 20 παράδας) τὴν ἡμέραν πρὸς διατροφήν τῶν. Οὕτως ὁ δυστυχῆς μαῦρος εἶναι τὸ κτήνος τοῦ Ἀραβος, ὅστις ζῆ ἐκ τοῦ ἰδρώτος τοῦ προσώπου αὐτοῦ. Μεταξὺ τῶν ἐν τῇ ἀγορᾷ ἐκτεθημένων δούλων ἀπαντᾷ τις ἐνίοτε καὶ λιαν παθητικὰς σκηνὰς. Ἐπειδὴ εἶναι γνωστὸν ὅτι ἀγοράζοντες, ἀπελευθεροῦμεν τὰ παιδιά, συχνὰ βλέπομεν τοιαῦτα δυστυχῆ μικρὰ ἀτενίζοντα πρὸς ἡμᾶς μετὰ παθητικοῦ μηδίαματος καὶ λέγοντα «Μζούγγου, νουνούα μίμι,» ἢτοι «λευκὲ, ἀγόρασέ με.»

Πλὴν ταῦτα, καίτοι ἀδύνατον νὰ παρασταθῶσι διὰ λόγου, εἶναι σχεδὸν μηδὲν παραβαλλόμενα μετὰ τὰ ὅσα οἱ δυστυχεῖς μαῦροι πάσχουσιν ἀπὸ τῆς στιγμῆς καθ' ἣν αἰχμαλωτισθῶσι μέχρις οὗ φερθῶσιν εἰς ταύτην τὴν ἀγορᾶν. Λέγομεν δὲ αἰχμαλωτισθῶσι διότι οἱ δύστηνοι γεννῶνται ἐλεύθεροι, ἔχουσι τὰς οἰκογενεῖας τῶν, ζῶσι καλλιεργοῦντες τὴν γενναίτηραν αὐτῶν γῆν, ἀλιεύοντες εἰς τοὺς ποταμοὺς καὶ τὰς λίμνας, τὰς ὁποίας ὁ Θεὸς ἔθεσε πλησίον αὐτῶν, καὶ σχηματίζουσιν ἔθνη καὶ φυλὰς ὅπως ἀνεξαρτήτους ἀπ' ἀλλήλων. Πλὴν ἐπειδὴ δὲν εἶναι συννηνωμένοι ὥστε νὰ ἀποτελῶσιν ἰσχυρὸν τι κράτος, ἐπειδὴ δὲν γινώσκουσι τὰ φονικὰ ἐργαλεῖα, τὰ ὅποια οἱ ἄλλοι μεταχειρίζονται, καὶ πρὸ πάντων ἐπειδὴ εὐρίσκονται ἐν τῷ κόσμῳ

τούτῳ ἄνθρωποι ἀγοράζοντες ἄλλους ἀνθρώπους, παρακινουῦνται ἕτεροι ὅπως, μεταβλίνοντες εἰς τὸ κέντρον τῆς Ἀφρικῆς, ἀρπάξωσι πλάσματα ὑπὸ τοῦ Θεοῦ πλασθέντα ἐλεύθερα, καὶ, μεταφέροντες, πωλοῦσιν αὐτὰ ὡς κτήνη. Ὡς δὲ γίνεται ἡ ἀρπαγὴ αὐτῆ καὶ πόσα δεινὰ πάσχουσι τὰ ἀτυχῆ θύματα, σκιαγραφεῖ ἐν ὀλίγοις τὸ ἀκόλουθον ἀπόσπασμα ἐγγράφου ἐπισήμου, ἢτοι τῆς ἐκθέσεως ἣν ἡ ἐπὶ τούτου ἐπιτροπὴ παρουσίασεν εἰς τὸ Ἀγγλικὸν Κοινοβούλιον ἐσχάτως. «Οἱ φέροντες τοὺς δούλους (οἵτινες εἶναι Ἀραβες) ἀναχωροῦσι διὰ τὸ ἐσωτερικὸν (τῆς Ἀφρικῆς) καλῶς ὠπλισμένοι καὶ ἐφωδιασμένοι μετὰ τὰ εἶδη δι' ὧν ἀνταλάσσομαι σώματα, ὡς κομβολόγια καὶ πανία βαμβακερά. Ἀφοῦ φθάσωσιν εἰς τὸ μέρος ὅπου προτίθενται, παρακινουῦσι καὶ πολλάκις βοηθοῦσι μίαν φυλὴν ἰθαγενῶν ὅπως πολεμήσῃ κατὰ τῆς ἄλλης. Διὰ τῆς βοηθείας αὐτῶν ἡ νίκη σχεδὸν πάντοτε εἶναι βεβαία διὰ τὸ μέρος τὸ ὅποιον ὑποστηρίζουσιν, οἱ δὲ αἰχμαλωτισθέντες περιέρχονται εἰς τὴν κατοχὴν τῶν, εἴτε ὡς δικαίωμά τῶν, εἴτε ἐπὶ ἀνταλλαγῇ κατὰ τὴν τελευταίαν ταύτην περίπτωσιν ἡ τιμὴ ἐκάστου εἶναι ὀλίγη μόνον πηχίς πανίου. Κατὰ τὸ διάστημα τῆς διαμάχης χιλιάδες φονεῦνται ἢ ἀποθνήσκουσι συνεπείᾳ πληγῶν καὶ στερήσεων. Χωρία καίονται αἱ δὲ γυναῖκες καὶ τὰ παιδιά σύρονται εἰς δουλείαν. Ἡ ἐντελής ἐρήμωσις τῆς χώρας, τῆς μεταξὺ τῆς παραλίας καὶ τοῦ μέρου ὅπου σήμερον συλλαμβάνονται οἱ δούλοι ἀποδεικνύει τὸν φοβερὸν χαρακτῆρα τῶν ἐπιδρομῶν. . . Ἀφοῦ διὰ τοῦ τρόπου τούτου συναθροίσωσιν ἀριθμὸν δούλων ἀρκετὸν ὡς ἀντισταθμίσῃ τὰς μεγάλας ἀπωλείας τὰς κατὰ τὴν ὁδὸν, οἱ Ἀραβες ἀναχωροῦσι μετ' αὐτῶν διευθυνόμενοι πρὸς τὴν παραλίαν. Τὰ φρικτὰ δεινὰ τὰ ὅποια πάσχουσι κατὰ τὴν μακρὰν ταύτην ὁδοιπορίαν περιγράφει ὁ Δ. Λίβιγστον καὶ ἄλλοι περιηγηταί. Οἱ δούλοι περιπατοῦσι καθ' ὁμάδας, οἱ ἄρρενες φέρουσι περὶ τὸν τράχηλον αὐτῶν βαρὺ τι ξύλον, καλῶς στερεωμένον, τὸ ὅποιον τὴν νύκτα καρφώνεται ἐπὶ τοῦ ἐδάφους ἢ δένεται μετ' ἄλλων εἰς τρόπον ὥστε ἡ πᾶν δούλων δραπέτευσις νὰ κατασταθῇ ἀδύνατος. Αἱ γυναῖκες καὶ τὰ παιδιά δένονται διὰ λωρίων. Πᾶσα ἀπόπειρα φ-

γῆς ἢ λύσεως τῶν δεσμῶν, ἢ πᾶσα ὑποφία ἢ ἀργητα κατὰ τὴν ὁδὸν πάντοτε τὴν αὐτὴν ἐπισύρει τιμωρίαν, ἣτις εἶναι ἀμέσος θάνατος. Οἱ ἀσθενεῖς ἐγκαταλείπονται εἰς τὸν δρόμον, ἡ δὲ ὁδὸς δουλεμπορικῶν κερθανίου φαίνεται ὡς ἐκ τῶν ἀποθνησκόντων καὶ τῶν νεκρῶν. Οἱ Ἀραβες ἐκτιμῶσι τὰ δυστυχεῖ πλάσματα μετὰ τὴν τιμὴν τὴν ὁποίαν θὰ εὐρωσιν ἐν τῇ ἀγορᾷ, ὅταν δὲ νομίσωσιν ὅτι δὲν θὰ πληρωθῶσι διὰ τὰ τῆς ὁδοιπορίας τῶν ἐξοδα ἀπαλλάττονται αὐτῶν. Ὡστε πολυάριθμοι δούλοι ἀποθνήσκουσιν ἢ φονεῦνται καθ' ὁδὸν, οἱ δὲ ἐπιζῶντες φθάνουσιν εἰς τὴν ἀγορᾶν ἐν οἰκτροτάτῃ καταστάσει. »

Ὁ Δ. Λίβιγστον ἐν ταῖς τελευταίαις αὐτοῦ ἐπιστολαῖς παθητικώτατα περιγράφει τὰς φρικτὰς ταύτας σκηνὰς ὧν ἐγένετο μάρτυς αὐτόπτης. Ὁ χάρος δὲν μᾶς ἐπιτρέπει νὰ μεταφέρωμεν τὰς περιγραφὰς τοῦ ταύτας δι' ὃ περιοριζόμεθα εἰς τὰς ἀκολουθοῦσας ὀλίγας λέξεις. Ἀφοῦ ὁ ἦρωσ Χριστιανὸς περιγράφει τὸν θάνατον 22 ὑποδουλωθέντων, οἵτινες ἀπέθανον ἀπὸ πόνον καρδίας, προσθέτει. «Εἶδον καὶ ἄλλους ἀποθνήσκοντας, μάλιστα ἐν ὠραιότατον παιδίον 10—12 ἐτῶν ἡλικίας· ὅταν τὸ ἤρώτησα ποῦ ἐπόνει, ἔθεσε τὴν χειρὰ του ἀκριβέστατα εἰς τὴν θέσιν ὅπου κεῖται ἡ καρδία. » Ἄτερος ἱεραπόστολος, ὁ προαναφερθεὶς Π. Ὀρνερος, περιγράφει ὡς ἐξῆς τὰ κατὰ τὴν πρὸς τὴν παραλίαν ὁδοιπορίαν τῶν δούλων. «Οἱ μαῦροι σαγινεύονται ὡς εἰ ἦσαν ἄγρια ζῶα. Τὰ παιδιά πολλάκις ἀπατώνται μετὰ ὀπίρας ἢ παίγνια καὶ, ἀφοῦ φερθῶσιν εἰς παράμερον θέσιν, ἀρπάζονται. Ἐχομεν ἐνταῦθα παιδιά τοιαῦτα κλαπέντα παρὰ τὴν λίμνην Νυάνσαν καὶ εἰς τὰ ὅποια ἐπεβλήθη ἐξάμηνος ὁδοιπορία ὅπως φθάσωσιν εἰς τὴν παραλίαν. Πλὴν τί ἔτρωγον κατὰ τὸ μακρὸν τοῦτο διάστημα; Ἐβιάζοντο νὰ πληρῶσι τὸν στόμαχόν των μετὰ φύλλα δένδρων, χόρτα, καὶ ἐνίοτε χῶμα ὅπως κατευνάσωσι τὴν πείναν των διὰ τὸ μέρος τῆς μαγιόκας (εἶδος τροφῆς) τὸ ὅποιον τοῖς δίδεται οὐδόπως ἐξαρκεῖ ὅπως διατηρήσῃ αὐτοὺς ζῶντας. Ἐν καιρῷ ἀνάγκης οἱ ἀνθρωποκάπηλοι οὐδόπως φοβοῦνται νὰ τρέψωσι τοὺς δούλους των καὶ διὰ χρέατος ἀνθρωπίνου. Ἡ μικρὰ μᾶς Σουέμα πολλάκις μᾶς ἐδιηγήθη ὅτι ἡ ὁδοιπορία ἀπὸ τὴν

πατρίδα τῆς Μιάο, ὅπου τὴν ἤρπασαν, μέχρι Ζανζιβάρης, ὅπου τὴν ἐθαψαν ζῶσαν, πρέπει νὰ διήρκεσε τοῦλάχιστον μῆνας τρεῖς. «Κατὰ τὴν ὁδοιπορίαν ἐκείνην, μᾶς εἶπεν, ὑπῆρχον εἰς τὸ κερθάνιον πολλοὶ ἀσθενεῖς, ὡς ἐκ τῶν ὁποίων ἡ ὁδοιπορία ἤργοπόρει. Τὰ τρόφιμα ἦσαν τόσον ὀλίγα καὶ ἡ πείνα τόσον πολλὴ ὥστε, διὰ νὰ καθησυχάζωμεν αὐτὴν, κατεφεύγαμεν εἰς χόρτα καὶ εἰς χῶμα εἰσέτι. Ὅταν ἀσθενῆς τις ἀπόθνησκε τὸν ἐκοπτον εἰς τεμάχια τὰ ἔψηναν καὶ μᾶς τὰ ἐδίδαν νὰ τὰ φάγωμεν λέγοντες· «εἶναι ἀρνί. » Ἡμεῖς δὲ τόσον ἐπεινούσαμεν ὥστε, μολονότι εἰξεύραμεν ὅτι ἦτο ἀνθρώπινον κρέας, τὸ ἐτρώγαμεν διὰ νὰ μὴ ἀποθάνωμεν τῆς πείνης. » Καὶ τῶ ὄντι πολυάριθμοι ἐκ τῶν δυστυχῶν μαύρων ἀποθνήσκουσιν ἐκ τοῦ κόπου καὶ τῆς πείνης πρὶν ἢ φθάσωσιν εἰς τὴν παραλίαν. »

Ἡ Λαμοῦ εἶναι πόλις κειμένη παρὰ τὰ βόρεια σύνορα τοῦ ἐπὶ τῆς Ἀφρικανικῆς ἡπείρου βασιλείου τῆς Ζανζιβάρης, ἡ δὲ Κίλουα εἶναι νοτιωτάτη. Εἰς τὴν τελευταίαν ταύτην φέρουσαν ἐκ τοῦ ἐσωτερικοῦ πάντας τοὺς παρὰ τὴν λίμνην Νυάνσαν ὑποδουλωμένους, εἰς δὲ τὴν πρώτην τοὺς ἐξ ἄλλων μερῶν. Μολονότι δὲ τὰ δεινὰ τὰ ὅποια πάσχουσιν ἐσωσίου φθάσωσιν εἰς τὴν παραλίαν εἶναι ἀπερίγραπτα, μολονότι τὰ ἐκ τῆς παραλίας μέχρι Ζανζιβάρης διὰ θαλάσσης οὐδόπως ὑπολείπονται τῶν πρώτων, ἐκ δὲ τῶν τριῶν καὶ πολλάκις πέντε ὑποδουλωθέντων μόλις εἰς φθάνει, κατὰ τοὺς ὑπολογισμοὺς τοῦ Δ. Λιβγστονός, εἰς Ζανζιβάρην ζῶν, πάλιν ὁ ἀριθμὸς τῶν κατ' ἔτος πωλουμένων δούλων ὑπερβαίνει τὰς 20,000. Ὡστε ὁ ἀριθμὸς τῶν φονευομένων κατ' ἔτος ὅπως αἱ 20 αὐταὶ χιλιάδες πωληθῶσι καταντᾷ ἀμύθητος! Ὅπως τεθῆ πέρασ εἰς τὴν ἀπανθρωπίαν ταύτην ἢ κυβέρνησις τῆς Μ. Βρετανίας ἐπεμφεν εἰς Ζανζιβάρην, ὡς ἔκτακτον ἀπεσταλμένον, τὸν πρῶτον διοικητὴν τῆς Βομβάης, Βάρτη Φρέρ, ἐπιφορτίσασα αὐτὸν νὰ ἐπιτύχῃ παρὰ τοῦ Σουλτάνου τοῦ βασιλείου ἐκείνου τὴν κατάργησιν τῆ δουλεμπορίας. Καὶ αἱ ἄλλαι δὲ εὐρωπαϊκαὶ κυβερνήσεις παρήγγειλαν εἰς τοὺς ἀπεσταλμένους των νὰ ὑποστηρίξωσιν ἐνώπιον τῆς κυβερνήσεως τῆς Ζανζιβάρης τὰς προτάσεις τοῦ Βρετανοῦ πρέσβους. Ἐλπίζωμεν ὅτι αἱ προσκᾶθαι

αὐται τοῦ πεπολιτισμένου κόσμου θέλουσιν ἀπαλλάξει τοὺς δυστυχεῖς μαύρους ἀπὸ τὰ δεινὰ, τὰ ὅποια ἀδίκως πάσχουσι, καὶ τὴν ἀνθρωπότητα ἀπὸ τὴν αἰσχροῦ τῆς σωμα-
τεμπορίας κηλίδα.

ΜΟΥΣΙΚΑ ΟΡΓΑΝΑ ΠΑΡΑ ΤΟΙΣ ἈΡΧΑΙΟΙΣ.

Γ'. ΟΡΓΑΝΑ ΕΓΧΟΡΔΑ.

Καθ' ὅσον ἡ μουσικὴ ἐκαλλιεργεῖτο, τὸ οὐκ ἀνεκάλυπτεν ὅτι ἦτον ἀνάγκη ὥστε τὰ ἐγχορδα ὄργανα νὰ ἀποτελῶσιν ἤχους συ-
εχεῖς, ὡς τοῦτο δύναται νὰ γείνη διὰ τῶν πνευστῶν ὀργάνων. Ἡ ἀνάγκη αὕτη ἐθερα-
πέυθη διὰ τῆς ἐφευρέσεως τοῦ δοξαρίου. Εἰς τὰ πρῶτα παραδείγματα τῶν ἀρχαίων
χριστιανῶν, αἱ χορδαὶ τῶν κιθαρῶν φαίνονται
ἐφωδιασμέναι μὲ μαγάδα (καβαλάρην) κυρτήν.

Ὅτι ὁ Δαβὶδ εἰσήξε νέα μουσικὰ ὄργανα
ἀναφαίρεται ὑπὸ τοῦ Ἀμὼς (ΣΤ' 5) ἴσως δὲ
εἰσήξε καὶ τὴν χρῆσιν τοῦ δοξαρίου, ἀλλ' εἶναι
ὁμολογούμενον ὅτι δὲν ἀπαντᾶται οὔτε εἰς
τὰ ἀνάγλυφα οὔτε εἰς τὰ ἀπεικονίσματα
τῶν περιστοιχούντων τοὺς Ἑβραίους ἐθνῶν.
Ἐκ τῆς δυσκολίας τοῦ νὰ κρούηται ἐναρ-
μονίως τὸ βιολίον (ἐκτός ἂν τὸ ὄργανον
εὐρίσκηται εἰς χεῖρας καλοῦ μουσικοῦ),
συμπεραίνομεν ὅτι οἱ βαθμοὶ τοῦ τόνου καὶ
ἡ δύναμις τοῦ ἤχου θὰ ἦσαν ἐπὶ πολὺν και-
ρὸν ἄγνωστα. Ἐκ τῆς εὐκολίας ὁμοῦ με-
τὴν ὁποίαν ἀπλή μουσικὴ ἐπιτυγχάνεται δι'
αὐτοῦ ἐξάγομεν ὅτι διὰ πολὺν καιρὸν τὸ
βιολίον ἦτο ἐν χρήσει εἰς τὴν κατωτέραν
τάξιν τῆς κοινωνίας, χωρὶς νὰ θεωρῆται ὑπὸ
τῶν καλλιτεχνῶν τῆς ἐποχῆς ὡς κομψόν τι
καὶ ἄξιον νὰ ἀπεικονισθῇ. Τοῦτο θὰ ἦναι
καὶ ἡ αἰτία διὰ τὴν ὁποίαν οἱ νεώτεροι μετα-
φρασταὶ τῆς Γραφῆς ἐπροτίμησαν νὰ μεταφρά-
σωσι τὴν ἑβραϊκὴν λέξιν νέμπελ διὰ τῆς λέξε-
ως βάρβιτος ἢ βιολί, εἰς τὰ χωρία ἐκεῖνα ὅπου
τὸ ὄργανον ἀπαντᾶται ἐν χρήσει εἰς δια-
σκεδάσεις, ὡς π. χ. εἰς Ἡσαΐαν ἐ. 12 ὅπου
ἀναφέρεται ὡς ἐν διασκεδάσει καὶ ἐπίσης εἰς
Ἡσαΐαν ἰδ'. 11 καὶ Ἀμὼς ἐ. 23 ἐν πολυτε-
λείᾳ. Αἱ διάφοροι αὐταὶ μεταφράσεις ἀποδει-
κνύουσιν ὅτι κατὰ τοὺς χρόνους τῶν μετα-
φραστῶν πλήρης ἄγνοια τῶν παρ' Ἑβραίοις
μουσικῶν ὀργάνων ἐπεκράτει.

Σήμερον καὶ οἱ Ἀραβες καὶ οἱ Αἰγύπτιοι
ἔχουν πολλὰ εἶδη ὀργάνων κρουομένων διὰ
δοξαρίων. Μεταξὺ αὐτῶν εἶναι τὸ ρεμπάμπι,

εἶδος τριχορδου ὄργανου, καὶ τὸ ρεμαγκι, τὰ
ὅποια φανερώουσι τὴν ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἐ-
φεύρουν τοῦ βιολίου. Τινὰ τῶν ρεμαγκι τού-
των κρούονται ἐπακουμβούμενα κάτω καθὼς
ἡ μεγάλη εὐρωπαϊκὴ βάρβιτος (Violencello)
καθὼς ἐπίσης καὶ τὸ ρεμπάμπι-εσ-χαῖρ ἢ
βάρβιτος τῶν ποιητῶν, τὸ ὅποιον μίαν ἢ δύο
μόνον χορδὰς ἔχει.

Αἱ παραδόσεις τῶν Ἀνατολικῶν Ἰνδιῶν
μαρτυροῦσιν ὅτι ἡ χρῆσις τῶν μουσικῶν ὀρ-
γάνων, τῶν κρουομένων διὰ δοξαρίων, ἦτο
γνωστὴ εἰς πολὺ ἀρχαίαν ἐποχὴν. Οἱ Ἰνδοὶ
ἔχουσιν ὄργανόν τι ὀνομαζόμενον ραβάνασρον,
ἀποδιδόμενον εἰς τὸν Ρεβανέμ (ἰσχυρὸν τινα
βασιλέα τῆς Κεϋλάνης, ὅστις ἔζη πρὸ πέντε
χιλιάδων ἐτῶν). Τὰ σημερινὰ Σινικὰ καὶ
Ἰαπωνικὰ μονόχορδα βιολία εἶναι πιθα-
νῶς ἀπομίμησις ἀρχαίου τοιοῦτου ὀργά-
νου. Εἰς τὰ ἀρχαῖα λειτουργικὰ βιβλία
τῶν Χριστιανῶν ἡ μικρὰ βάρβιτος φαίνεται
ἔχουσα σχῆμα ἀπιδίου καὶ μίαν μόνον χορ-
δὴν, ὅπως φαίνεται εἰς τὸ ξυλογράφημα τὸ
ὅποιον ἀντεγράφη ἐξ ἑνὸς Ἀγγλοσαξωνικοῦ
χειρογράφου ψαλτηρίου τῆς ἐνδεκάτης ἐκα-
τονταετηρίδος, διατηρουμένου εἰς τὸ Βρε-
τανικὸν μουσεῖον.

Ἀπίσχημον βιολίου.

Ἡ κάτωθεν εἰκονογραφία, ἐν ἣ φαίνεται ὀρ-
γανον σχεδὸν ὅμοιον πρὸς κιθάραν, ἐλήφθη ἐκ
Βυζαντινοῦ τινὸς χειρογράφου, εὐρισκομένου
εἰς τὸ Βρετανικὸν μουσεῖον καὶ χρονολογου-
μένου 1066 μ.Χ. Ὁ Δόκτωρ Βύρνης (Dr. Burney)
φέρει παράδειγμα ὡσειδοῦς τινὸς βιολίου γε-
γλυμένου ἐπὶ λεκάνης, ἐκχωθείσης εἰς τὴν
γαλλικὴν πόλιν Σουασσόννη (Soisson). Ἡ ἀρ-
χαιότης αὕτη ὑποτίθεται ὅτι εἶναι τοῦ ὀγδόου
αἰῶνος καὶ τὸ ἐπ' αὐτῆς ὄργανον ὁμοιάζει

μὲ ἀνάγλυφόν τι εὐρισκόμενον εἰς τὸ μονα-
στήριον τοῦ ἀγίου Γεωργίου ἐν Βουερβέλ,

Ῥεβέκιον 16ης
ἐκατονταετηρίδος.

Βυζαντινὴ Βάρβιτος.

πλησίον τῆς Ῥουένης, ἐφ' οὗ φαίνεται ὄργα-
νόν τι εἰς τὰς χεῖρας προσώπου, ὄντος μέρους
συμπλέγματος, τὸ ὅποιον ὑποτίθεται ὅτι πα-
ρίστα τοὺς 12 ἀποστόλους, κρούοντας διά-
φορα μουσικὰ ὄργανα, ἐξαιρουμένου τοῦ Ἰ-
σκαριώτου Ἰούδα, ὅστις ἀπεικονίζετο ἔχων
τὴν κεφαλὴν πρὸς τὰ κάτω ἐντὸς λέβητος
φλογῶν. Εἰς χειρόγραφόν τι τῆς δωδεκάτης
ἐκατονταετηρίδος, εὐρισκόμενον εἰς τὸ Βρε-
τανικὸν μουσεῖον, εὐρίσκονται ἰσχυρογραφε-
μένα καὶ 2 ταῦτα ὄργανα. Τὸ τοῦ μεγαλει-
τέρου εἶδους εἶναι κατὰ τὸ σχῆμα τὸ πρό-
τυπον ἄλλου ὄργανου, εὐρισκομένου εἰς τὰς
χεῖρας ἀπεικονίσματος τινὸς, παριστῶντος τὸν
Βασιλέα Χιλπερίκον. Τὸ ἀπεικόνισμα τοῦτο
εὐρίσκηται εἰς τὸν ναὸν τῆς Παναγίας τῶν Πα-
ρισίων. Ὁ ναὸς οὗτος ἤρξατο ἀνακτιζόμενος
κατὰ τὴν δεκάτην ἐκατονταετηρίδα καὶ ἐτελει-
ώθη περὶ τὰς ἀρχὰς τῆς δεκάτης τρίτης.

Ἡ ΤῶΝ ΑΣΤΡῶΝ ΛΑΤΡΕΙΑ ΕΝ ΣΙΝΚΗ.

Εἰς τὴν πρωτεύουσαν τῆς Σινικῆς, τὸ Πε-
κίνο, ὑπάρχουσι πολλοὶ ναοὶ ἀνήκοντες εἰς
τὰ διάφορα εἶδη τῶν εἰδωλολατρῶν, οἱ ὅ-
ποιοι κατοικοῦσι τὴν πόλιν ἐκείνην· μεταξὺ
τούτων ὁμοῦ διακρίνονται οἱ μεγάλοι αὐτο-
κρατορικοὶ ναοὶ, ἦτοι ὁ Ναὸς τοῦ Οὐρανοῦ,
ὁ Ναὸς τῆς Γῆς, ὁ Ναὸς τῆς Γεωργίας καὶ
οἱ Βωμοὶ τοῦ Ἡλίου καὶ τῆς Σελήνης. Τὴν
ἀνοιξιν περὶ τὴν ἐαρινὴν ἰσημερίαν ὁ αὐτο-
κράτωρ τῶν Σινῶν ἀροτριᾷ ἰδίαις χερσὶ μέ-
ρος τι τοῦ ἀγροῦ καὶ σπεῖρει ἐνός ἢ δύο εἰ-
δῶν σπόρους. Τοῦτο δὲ πράττει ὡς παρά-
δειγμα εἰς τὸν λαόν, παρακινῶν τοὺς ὑπη-

κόους τοῦ νὰ τιμῶσι τὴν γεωργίαν καὶ οὐχὶ
νὰ τὴν ἀποστρέφονται, ὅπως πολλοὶ ἐξ ἡ-
μῶν ἐδῶ, καὶ νὰ ἀγαπῶσι τὴν ἐργασίαν καὶ
οὐχὶ νὰ τὴν ἀποφεύγῃσι. Τὸ παράδειγμα
τοῦτο τοῦ αὐτοκράτορος ἔχει καλὰ πάντοτε
ἀποτελέσματα, καὶ οἱ Σῖναι ἤδη εἶναι γεωρ-
γοὶ ἀριστοί. Προσέτι δὲ καὶ ἡ αὐτοκράτειρα
καὶ πᾶσαι αἱ κυρίαὶ τῆς αὐλῆς τῆς κατ' ἔ-
τος καλλιεργοῦσι τὸν μεταξοκόλληκα καὶ
τοῦτο ὡς παράδειγμα εἰς τὰς γυναῖκας τῆς
Σινικῆς, ὅτι χρεωτοῦσι νὰ ἐργάζωνται. Λαμ-
πρὸν καὶ ἀξιομίμητον καὶ τοῦτο τὸ παρά-
δειγμα διὰ τὰς γυναῖκας, πολλὰ τῶν ὀπίσθων
δυστυχῶς εἰς τὰ μέρη μας ἀπέμαθον, φαίνε-
ται, καὶ ἀπομανθάνουσιν ὅτι ἡ ἐργασία εἶναι
μήτηρ σωφροσύνης ἢ δὲ ἀργία μήτηρ πάσης
κακίας. Κατὰ τὴν περίπτωσιν λοιπὸν καθ' ἣν
ὁ αὐτοκράτωρ δίδει τὸ ὠραῖον εἰς τοὺς ὑ-
πηκόους τοῦ παράδειγμα, καλλιεργῶν τὴν
γῆν ἰδιοχείρως, γίνεται καὶ ἐν τῷ Ναῷ τῆς
Γεωργίας μεγάλη αὐτοκρατορικὴ τελετὴ.
Κατὰ τὴν ἡμέραν τοῦ θερινοῦ ἡλιοστασίου
λαμβάνει χώραν ἡ ἐπισημοτέρα τελετὴ ἐν
τῷ Ναῷ τῆς Γῆς. Τὴν δὲ ἐννάτην δεκεμβρίου
ἦτοι τὴν ἡμέραν τοῦ χειμερινοῦ ἡλιοστασίου
ὁ αὐτοκράτωρ ἱερουργεῖ ἐν τῷ Ναῷ τοῦ Οὐ-
ρανοῦ, περὶ οὗ μεταφέρομεν ἕκ τινος ἀλλη-
λογραφίας τὰ ἐπόμενα.

Ἐπάρχουσιν ἐν τῷ Ναῷ τοῦ Οὐρανοῦ δύο
βωμοί, πλὴν εἰς μόνον τὸν ἕνα τούτων, ἦ-
τοι τὸν νότιον, γίνεται ἡ μεγάλη ἐτήσιος
τελετὴ, ἢ κατὰ τὸ χειμερινὸν ἡλιοστάσιον,
ἣτις φέρει χαρακτῆρα μετανοίας καὶ θυσίας.
Τὴν νύκτα, τὴν πρὸ τῆς 9ης δεκεμβρίου, ὁ
αὐτοκράτωρ, καθήμενος ἐπὶ ἀμάξης, συρομέ-
νης ὑπὸ ἐλεφάντων ἐπίτηδες διὰ ταύτην τὴν
περίστασιν τρεφομένων, μεταβαίνει εἰς τὸν
Ναὸν καὶ διέρχεται τὴν νύκτα ἐν τῇ «αἰ-
θούσῃ τῆς πρὸς μετάνοιαν νηστείας». Τὸ ὄνομα
τῆς αἰθούσης δεικνύει τὸ εἶδος τῆς τελετῆς.
Πρὸς τὸ τέλος τῆς νυκτὸς ἦτοι πρὸ τῆς ἀν-
γῆς, ὁ αὐτοκράτωρ μεταβαίνει ἐκ τῆς αἰθού-
σης εἰς τὸν μέγαν νότιον βωμόν, ὅπου προσ-
φέρεται νέος τις ταῦρος θυσία, αὐτοῦ τοῦ αὐ-
τοκράτορος θυσιάζοντος· ἀκολούθως τὸ σφα-
γιασθὲν ζῶον καίεται ὀλόκληρον καὶ τεμά-
χια δὲ μεταξωτὰ καίονται ἐπίσης, ὡς προσ-
φοραὶ, ἐπὶ μικροτέρων πυρῶν ἀλλ' ἐν τῇ
αὐτῇ θέσει. Μετὰ ταῦτα οἱ εἰς τὴν τελετὴν
λαβόντες μέρος πρῶγουσι καὶ πίνουσιν, ὁ
δὲ αὐτοκράτωρ γεύεται τὸ «κρέας τῆς αἰ-

χρήματα, ἀδιάφορον διὰ τίνος μέσου, θὰ ἀπολαύσῃ τῆς ὑπολήψεως καὶ τοῦ σεβασμοῦ τῶν πολλῶν καὶ δυστυχῶς πρέπει νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι οὕτως ἔχει. Συχνότατα βλέπομεν τὴν ἐνάρετον καὶ τιμίαν Πτωχίαν περιφρονουμένην, τὸν δὲ κεχρυσωμένον Δόλον ἐπισύροντα τὴν γενικὴν προσοχὴν, καὶ ἴσως καὶ τὸ σέβας Ὡς πρὸς ταῦτα ὁμῶς πιστεύομεν ὅτι ὁ λαὸς μας ἤρχισε νὰ ἀλλάξῃ σρόνημα. Ἡ ἐρώτησις «ἔχει χρήματα;» ἤρχισε νὰ παρακολουθῆται καὶ ὑπὸ τῆς ἐρωτήσεως «Ἦὼς τὰ ἔκαμε;» Προσέτι δὲ καὶ αὐταὶ αἱ μητέρες, αἵτινες πρὶν ἐφαίνοντο ἐπαναπαυόμεναι μόνον ἐπὶ τῆς βεβαιότητος ὅτι οἱ μέλλοντες σύζυγοι τῶν θυγατέρων τῶν ἔχουσι χρήματα, ἤρχισαν τώρα νὰ ἐρωτῶσι πῶς οἱ καλοὶ γαμβροὶ οὗτοι ἀπέκτησαν τὰ χρήματα. Ἐλπίζωμεν δὲ ὅτι προϊόντος τοῦ χρόνου θέλει καὶ ὁ λαὸς μας, ἔτι καλλίτερον ἐκτιμῶν τὰ πράγματα καὶ τὰ πρόσωπα, δώσει καὶ εἰς τὸν πλοῦτον καὶ εἰς τὴν ἀρετὴν τὰς ἀνηκούσας αὐτοῖς θέσεις, καὶ οὕτω κλείσει τὴν ἀνοικτὴν πρὸς τὸν δόλον καὶ τὴν ἀπάτην σήμερον θύραν.

ΠΩΣ ΓΙΝΕΤΑΙ ΤΙΣ ΔΥΣΤΥΧΗΣ.

Ἐὰν ἐπιθυμῆς νὰ γείνης δυστυχῆς, συλλογίζου τὸν ἑαυτόν σου, συλλογίζου περὶ ὅσων σοῦ λείπουν, συλλογίζου ὅσα σοῦ εἶναι ἐπιθυμητὰ, ποίαν ὑπόληψιν οἱ ἄνθρωποι ἐπρεπε περὶ σοῦ νὰ ἔχῃσι, τί οἱ ἄλλοι περὶ σοῦ σκέπτονται· καὶ τότε θὰ ἴδῃς πόσον τὸ σοῦ τοῦτο θὰ σὲ φέρει εἰς τὸν σκοπὸν σου. Τότε θὰ μολύνῃς πᾶν ὅτι ἐγγίξεις· τότε ἐκ παντὸς ὅτι ὁ Θεὸς χαρίζει εἰς σὲ σὺ θὰ ἐξάγῃς ἀθλιότητα καὶ κακίαν· τότε θὰ ἦσαι πράγματι τὸσον δυστυχῆς ὅσον ζητεῖς.

ΤΑ ΕΝ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΙ ΔΗΜΟΣΙΟΓΡΑΦΙΚΑ ὈΡΓΑΝΑ.

Αἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει δημοσιευόμεναι ἐφημερίδες, συμπεριλαμβανομένων καὶ τῶν περιοδικῶν, ἀριθμοῦνται εἰς τεσσαράκοντα καὶ τρεῖς. Τούτων δέκα ἐννέα ἐκδίδονται καθ' ἑκάστην, ἤτοι 5 τουρκικαί, 5 ἀρμενικαί, 4 γαλλικαί, 3 ἑλληνικαί καὶ 2 ἀγγλικαί. Τέσσαρες ἐκδίδονται πεντάκις τῇ ἐβδομάδος αὐταὶ καὶ αἱ τέσσαρες εἶναι τουρκικαί. Δύο, ἤτοι 1 ἑλληνικὴ καὶ 1 ἀρμενικὴ, φαίνονται

τρὶς τῆς ἐβδομάδος. Ἐννέα δημοσιεύονται δὲ τῆς ἐβδομάδος· τούτων εἶναι αἱ 3 ἀρμενικαί, αἱ 2 τουρκικαί, αἱ 2 βουλγαρικαί καὶ αἱ 2 γαλλικαί. Ἐπτὰ ἐκδίδονται ἀπαξ τῆς ἐβδομάδος, 3 ἀρμενικαί, 2 ἑλληνικαί, 2 γαλλικαί. Τὸ ἑλληνικὸν περιοδικὸν ἢ «Ἐυριδίκη» ἐκδίδεται δις τοῦ μηνός. Ὑπάρχει προσέτι καὶ τουρκικὴ τις γυναικεία ἐφημερίς ἣτις δὲν ἐκδίδεται καθ' ὄρισμένους περιόδους. Πολλὰ κατεβλήθησαν προσπάθειαι ὅπως ἐκδοθῆ καὶ γερμανικὴ τις ἐφημερίς, ἀλλὰ μέχρι τοῦ παρόντος δὲν κατωρθώθη.

ΕΠΗ ΧΡΥΣΑ.

Κέντρον παντὸς ἐλέγχου εἶναι ἢ ἐν αὐτῷ εὐρισκομένη ἀλήθεια.

—Ἡ ἀληθὴς ἐλευθερία συνίσταται εἰς τὴν ἀκώλυτον ἐξάσκησιν τῶν ἰδίων δικαιωμάτων, πλὴν οὐχὶ καὶ εἰς τὴν καταπάτησιν τῶν δικαιωμάτων τῶν ἄλλων.

—Ὁ νοῦς χάνει τὸ πρὸς τὴν ἀρετὴν σέβας ἅμα ὡς εὐρεθῆ εἰς σχέσιν μετὰ τῆς κακίας. Ὅταν δὲ μειδιῶμεν εἰς τὰ κινήματα, τὰ ἐμπήγαντα ἀκάνθαν εἰς τοῦ ἄλλου τὸ στήθος, καθιστάμεθα καὶ ἡμεῖς ἐνοχοὶ τῆς ἠθικῆς ἐκείνης πληγῆς.

—Ἡ ἀνδρεία, οὐχὶ ἢ προσποιημένη ἀλλ' ἢ ἀληθὴς, εἶναι γαλήνιος, οὐδέποτε δὲ προσβλητικὴ. Ἄν δὲν παραδέχεται νὰ προσβάλληται, πλὴν ἀλλ' ὁμῶς οὐδέποτε προσβάλλει, ὡς οὐδέποτε ἀρχεται φιλονεικῶν, οὐδέποτε λαμβάνει μέρος εἰς ματαίαις καὶ ἀνωφελεῖς ἐριδας. Οὕσα ὑπερτέρᾳ τῆς ὀχληρᾶς μικροφιλοτιμίας, οὐδόλως ἀγαπᾷ νὰ ἐπιδεικνύηται κατὰ πᾶσαν στιγμὴν ὑποφέρουσα σιωπηλῶς, ἀπαντᾷ μετὰ μετριότητος· μὴ φοβουμένη δὲ μηδένα ἐχθρὸν καὶ μηδὲ ἐχθρεύεται κανένα, ἀλλ' αἰσχύνεται διὰ τὴν θρασύτητα ὅσον καὶ διὰ τὴν δειλίαν.

—Τὸ πνεῦμα τῆς ἀληθοῦς θρησκείας πνέει εὐγένειαν καὶ γλυκύτητα· εἶναι κοινωνικόν, ἐράσμιον, εὐεργετικόν· εἶναι μακρὰν ἢ μᾶλλον ἀντίστροφον, τῆς σκοτεινῆς ἐκείνης καὶ ἰδοτελοῦς δεισιδαιμονίας, τοῦ ἀλόγου ἐκείνου θρησκευτικοῦ φανατισμοῦ, ὅστις συμπυκνώνει τὰς ὀφρεῖς, καθιστᾷ τὸν ἄνθρωπον εὐερέθιστον, θλίβει καὶ ἀμαυρῶνει τὸ πνεῦμα, καὶ πληροῖ ἀπεχθείας τὴν συμπεριφορὰν.